

## KURCZ ÁDÁM ISTVÁN

### Május elseje Jankófalván

A magyar kommunisták „küldetése”

Gion Nándor Rózsaméz című regényében



KURCZ ÁDÁM ISTVÁN (1982) Budapest

Gion Nándor délvidéki magyar író az 1970-es évek derekán trükkös fogások egész arzenálját kényeszerűlt alkalmazni azért, hogy a nemzetiségi (sors)kérdésekről egy olyan ellenséges közegben ír-hasson, amelyben nemcsak a saját egzisztenciája, hanem egész kisebbségi közösségének megítélése is függött attól, hogy mennyire sikerül burkoltan fogalmaznia, illetve hogy mennyire tudja közössége múltját tisztázni. Gion jól ismerte kockázatos vállalkozása tétjét, tudta, milyen veszélyes játék az igazmondás, a szókimondás – még a sorok közt is. Erre már egyik első novellájában (*Mert reggel visszaindulok Hispániába*, 1965) is utalt, ahogy arra egyik monográfiája rámutatott: „mesél Gion egy legionáriusról meg társáról, a Nagy Színészről, akinek a császár kitépette a nyelvét, mivel egyfolytában mesélt, és [...] mert aki bűvölni tud a szavakkal, [...] veszélyes a hatalom embere előtt”.<sup>1</sup>

A színlelés érdekében Gion elsődleges közléseiben természetesen nemcsak neki kellett maximálisan lojálisnak látszania a hetvenes évekbeli jugoszláv hatalomhoz, hanem művei jelentésháló-jának felszínén a vajdasági magyarságot is ilyennek vagy legalábbis apolitikusnak kellett bemutatnia. *Latroknak is játszott* című tetralógiája rendszerváltozás előtti két regényében így is tett. Az 1973-as *Virágos Katona* és az 1976-os *Rózsaméz* című regényben – mint arról már írtam<sup>2</sup> – a délvidéki német közösséget sokszor használta a kisebbségi sérelmek és vágyak szócsöveként, a svábokkal való ta- karozás nagyszerű álcát jelentett számára, nem is lehetett fogást találni rajta. A németeknél leírha- tó volt a náci-szimpatia is, a magyaroknál még a nemzeti gondolat sejtelve sem. A „kisebbségi sor- son való kesergés”<sup>3</sup> mint olyan is csak német szereplőkre vonatkoztatva íratott le, de magát a „ki- sebsbségi” szót is csak német szereplők vették a szájukra: egyszer a *Virágos Katona*, egyszer pedig a *Rózsaméz* című regényben,<sup>4</sup> többször nincs is meg Gion rendszerváltás előtti prózájában.

A magyaroknál az 1976-os regényben a második világháború után újra Jugoszláviába került közösség legitimálása és aktuális érvényesülésének segítése érdekében a „feddhetetlen” kommu- nistaságra került a hangsúly: a magyarokkal kapcsolatban huszonötös szerepel a „kommunista” szó az 1930-as években játszódó *Rózsaméz*ben. Akkor olvassuk a legtöbb, addig még nem említett magyar szereplő nevét, amikor Gion a kommunista mozgalom kibontakozásáról és elterjedéséről kezd írni. Az a benyomásunk, hogy addig még nem is szerepelt annyi magyar név a regényben, mint ahány a munkásmozgalmi szervezkedések leírásakor egyszeriben megjelenik: Szenttamásról Bata János, Barzam Gábor, Adamkó Mátyás, Morel András, Paksi Mihály, Simonyik József, Krebs Péter és Tiszta Sándor; „Feketicsről Orosz József és Fekete István, Péterrévéről Szabó István és Major Mi- hály, Adáról Bakos Kálmán, [...] Szabadkáról Mayer Ottmár és Simókovics Rókus, a Híd szerkesztői.”<sup>5</sup> Utóbbi folyóirat nyilván a két háború közötti és az azutáni délvidéki magyar baloldaliság eszmei folytonosságának megtestesítőjeként fontos, hogy megemlítsessék. Különösen azért, mert a lap Gion által is említett szerkesztői mindketten 1941 őszén, a magyar uralom alatt haltak mártírhálált kommunista meggyőződésükért.<sup>6</sup>

Elsőre furcsának tűnhet, hogy a magyar kommunisták között az ideológiailag legfelkészültebb és legekötözetettebb: Krebs Péter német származású. Ő az első számú kommunista a *Rózsaméz*- ben, tehát a kommunista célok is egy, a kisközössége által németnek tartott szereplőhöz kapcsolód- va jelennek meg a leghangúlyosabban a műben.<sup>7</sup> Krebs Péterrel kapcsolatban olvassuk először, hogy a kommunistáknak konkrét ténykedéseik vannak, mint például a sztrájkszervezés vagy a má- jusfaállítás,<sup>8</sup> amihez kapcsolódva értesülünk arról, hogy a szervezkedésben magyarok is részt vesznek. Később aztán a magyar kommunisták ténykedéseiről, köztük Morel András 1929-ben kez- dődött kommunista munkásságának részleteiről is hosszan olvasunk – ilyen például az 1932. feb- ruári röpiratozása Adamkó Mátyással<sup>9</sup> –; a sikeres sztrájk pedig egész fejezetnyi terjedelmet kap a regényben. Ezzel szemben arra, hogy voltak „szerb elvtársak” is, és hogy ők is hasonlóképpen tevén- kenykedtek, csak kisebb utalások történnek. Érdekes viszont, hogy az elvtársiasság ellenére a nem-

zetiségi elkülönülés szerbek és magyarok között – egyelőre – még egy településen belül is megvan a regényben.

Krebs Péter a náciizmus előretörését látva többször is mondja, hogy szégyelli németiségét, mert „pocsék nemzetet csináltak a németekből”, amiből arra a helytelen következtetésre jut, hogy „én is pocsék ember vagyok”.<sup>10</sup> Péter tehát azonosítja a népet annak egyes tagjaival, ami, aggályosan becsületes ember lévén – hajmeresztő módon – a saját maga esetében a kollektív bűnösségnek az önkéntes vállalását jelenti! Gallai István, a regény főszereplője viszont józanul elveti ezt, és az ember megítélésakor a közösség által ismert egyéni érdemekre helyezi a hangsúlyt: „Nem vagy pocsék ember [...] Becsületes ember vagy, mindenki szeret. – Nem igaz – mondta kétségbeesetten Péter. – Nem szeretnek, mert német vagyok. Tudják, hogy a németek miket csinálnak.” Erre pedig Gallai bölcs válasza csak annyi: „Neked semmi közöd ahhoz, ami Németországban történik.”<sup>11</sup> Gion a bűnös nemzetek állítólagos létezésével kapcsolatos gondolatait még nyíltabban majd csak a rendszerváltás utáni naplójegyzeteiben fejthette ki. Akkor már leírhatta azt is, hogy: „nemzeti hovatartozásom miatt is tartósan bűnösnek kellett volna érezni magamat, és ezen parancsoló állítás igen meggyőző volt, mert nemcsak más nemzetek szószólói bizonygatták, hanem az anyaországból is igen gyakran. Ez ellen az állítás ellen már egész korán úgy védekeztem, hogy nem hittem el. Ma sem hiszem.”<sup>12</sup>

Érdekes ötlet, hogy Krebs Péter a náci Németország rémtettei miatt nemzetiségét magyarra, német vezetéknevét pedig az ősi magyar(nak érzett) *Keveházira* akarja változtatni a regényben. Gondoljunk csak bele, milyen merész vagy anakronizmusa miatt ironikus – esetleg egyenesen humoros – ötlet volt 1976-ban Jugoszláviában egy, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságban élő német ember névmagyarosítási szándékáról írni! Gion bravúros módon a magyarosítás indítékát a náci németiségtől való eltávolodáshoz kötötte. Ezt olvassuk: „Legyél, ami akarsz – hagyta rá Gallai István. – Nektek, kommunistáknak úgyis mindegy. – Nem mindegy – tiltakozott Péter. – A kommunistáknak is van nemzetiségük. Én magyar kommunista vagyok.”<sup>13</sup>

Bácskában német kommunisták is éltek, illetve Krebs Péter – ha már mindenáron el akarta hagyni németiségét – a szerb nemzetiséget is választhatta volna. Ezért nem szükségszerű az a megoldás, hogy a kommunista eszmével és célokkal való azonosulás a magyarsággal való érzelmi közösséget rögtön magával vonja. Méghozzá olyan elementáris erővel, hogy Krebs Péter a családja teljes ellenkezése közepette vállalja a névváltoztatást. Amikor ugyanis nővére értesül a szándékáról, Péter hatalmas pofonokat kap, ami közben ezt hallja: „Csúnya vagy, mint a majom – mondta Rézi. – Olyan vagy, mint egy csúnya, vörös majom.”<sup>14</sup> A szövegben bujkáló iróniát, tehát hogy Péter vörössége nem csak a hajszínére vonatkozott – és így talán a „majomsága” sem –, a *Rózsaméz*-ben még csak sejtjük. Bizonyosságra juthatunk viszont felőle a regény rendszerváltás utáni folytatásában, ahol ezt olvassuk Péterről és testvéréről, Stefiről: „Az egyik vörös, a másik fekete Krebs. És nem csak a hajuk színe különbözik.”<sup>15</sup> Durvább kritikát is megengedett magának Gion egy másik főkommunistával, Bata Jánossal kapcsolatban, akiről azt olvassuk, hogy „sohasem tetszik neki semmi, mindenért morog”, illetve „mindenért dühbe gurul”.<sup>16</sup> Minthogy pedig a *Rózsaméz*-ben szétromcsolták az orrát, a rendszerváltás utáni folytatásban ismerősei ilyen otrombán humorizálnak vele kapcsolatban: „– Az a nagyorrú ember kommunista? – kérdezte Dániel Ferenc. – Azért olyan vörös az orra – mondta Hám Lajos, és ezen már megint nevtünk.”<sup>17</sup>

Bár a *Rózsaméz*-ben a magyarok is komoly (vér)áldozatokat hoznak az új eszméért, és a németek, illetve a magyarok után a szerbek mozgólódásairól is hallunk, mindvégig Krebs Péter a legvehemensebb képviselője az új ideológiának, és ő is szenved miatta a legtöbbet.<sup>18</sup> De németként sincs ezzel egyedül a regényben, sőt a saját családja történetében sem, mert többször is olvasunk egy hozzá hasonló naiv igazságkeresőről, egy bizonyos Lucas Thiel nevű felmenőjéről, aki idealizmusa miatt szintén összeütközésbe került a realitás árnyoldalaival.<sup>19</sup> Azt is mondhatnánk tehát, hogy nemcsak a jelen legnagyobb kommunistája német, hanem Gion a kommunisták előképét is a németek között helyezte el, nyilván ezzel is tagadva a nemzetiségi skatulyázás, vagy ami ebből következhet, például a kollektív bűnösség létjogosultságát.

Az, hogy Krebs Péter a kommunista célokkal együtt a magyar nemzeti érzületet is a magáévá tette, valóban nem szükségszerű, de a regény és a vajdasági magyar közösség védhetősége szempontjából tökéletesen érthető. Hiszen Gion prózájának magyar szereplőgárdája e történet által is nagyjában-egészében a regényírás korában politikailag legkorrektebbnek számító kommunista táborba sorolódik. Ugyanakkor viszont Krebs Péter hiába lesz nevében magyar, meggyőződésében

pedig – talán a náci ideológiával szemben is – harcos kommunista: bármennyire akarja is, nem tagadhatja meg az ahhoz a közösséghez való tartozását, amelyben nevelkedett. Így őt nemcsak „a” külön németnek, hanem általánosságban a sztereotípiák kereteit mindig szétfeszítő egyén példájának is tarthatjuk. Tehát Krebs Péter kommunistaságának és névmagyarosításának, illetve az ezekért vállalt konfliktusainak történetében is a kollektív bűnösség elvének implicit tagadása van benne, ami a Gion fiatal korában a Vajdaságban sokszor „en bloc” fasisztának bélyegzett magyarok tisztázására szolgál. (Kommunistaság és magyar szempontúság Keveházi-Krebs Péternél a rendszerváltás utáni folytatásban sem zárja ki egymást. Ott ugyanis Péter majd ezt mondja: „A Szovjetunióval kell szövetséget kötnünk. Nagyon sürgősen. Akkor boldogok lesznek azok, akik tisztességgel dolgoznak, és megtarthatjuk a visszacsatolt területeinket. A te Szenttamásodat is. Különben ismét megnyirbálják és szétszórják a magyarokat.”<sup>20</sup>)

A két világháború közötti délszláv államhatalom (helyi szerveinek) hol álságos, hol cinikus, hol nyíltan ellenséges nemzetiségpolitikájáról, a nemzetiségeket mindvégig negatív megkülönböztető diszkriminációjáról nyíltan írni igen kockázatos lett volna 1976-ban. Ilyenekről nincs is szó a *Rózsamézben*, hiszen Gion megtanulta a leckét egy korábbi szókimondó regénye, a *Testvérem, Joáb* kiadása körüli hosszas huzavonában.<sup>21</sup> Ezért a *Rózsamézben* a magyar nemzetiségű szereplőket sosem nemzetiségi hovatarozásuk, hanem kizárólag kommunistaságuk miatt inzultálják: a nacionalizmus vádja csak ürügy a hatalom számára, hogy egyéb indítékait leplezze. Amikor Kudlik Rezső boltos csődöt jelent, és a csendőrök – persze nem az igazság érvényre juttatása érdekében, hanem az újvidéki nagykereskedők nyomására – rá akarnak ijeszteni, hogy többet ne folyamodjon ehhez a gazdasági trükkhöz, akkor a pincéjébe kézigránátot rejtenek, hogy magyarkodással – azon belül nyilván irredentizmussal, de ezt az írónak nem volt célszerű leírnia – vádolhassák. Ezt olvassuk: „Magyarkodunk, mi? Melyik titkos magyar szervezetnek vagy a tagja? – De kérem – emelte fel a kezét Kudlik Rezső. – Én sohasem magyarkodtam. Ezt senki sem mondhatja rám.”<sup>22</sup> A hatalom a koholt váddal két legyet üt egy csapásra. A mentegetőző Kudlikot azért, hogy az elháríthassa magáról a vádat, feljelentővé teszi: magyar és szerb kommunistákat kell bemártania, mintha ők dobták volna be a boltjába a gránátokat. A Kudlik orra alá dugott listán három szerb és három magyar kommunista neve áll, akiket aztán egyszerre csuknak a fogdába.<sup>23</sup> A regény írásának korában tehát a hatalom magyar nemzetiségű áldozatának 1) ideológiailag feddhetetlen; 2) a szerb elvtársakkal válllvetve küzdő; 3) velük együtt jogtalanul meghurcolt kommunistának kell lennie. Nyilván azért, hogy a régi idők helyi magyar kommunistáinak érdemeire: az ideológiáért vállalt szenvedéseikre tekintettel is védelem alá kerüljön a megírás korának magyar közössége.

A „titkos magyar szervezethez való tartozás” vagy a „nacionalista felbuzdulásból” elkövetett vétség vádja tehát csak a magyar kommunista mártírság kontextusában hangozhat el, de így legalább – alaposan becsomagolva – szó van róla a regényben. Megjegyzem, az is az író ravasz fogásai közé tartozik, hogy Kuszli Dezső boltos, akiről Gion – sok ponton felismerhetően – Kudlik Rezsőt mintázta, valójában tényleg „magyarkodott”. A két háború között ő volt ugyanis Gion szülővárosában, Szenttamáson a Magyar Párt helyi csoportjának egyik fő szervezője, ezért a hatóságok hatszor (!) bezárták és azon felül is zaklatták. Majd pedig a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség oszlopos tagja lett, ami akkora bűn volt az 1944-ben bevonuló partizánok szemében, hogy végleg el kellett menekülnie a Délvidékről.<sup>24</sup>

Május elsején egész Jankófalva (Szenttamás egyik legtöbbször említett negyede) Szenci Bálint kocsomájában – mint a közösségnek a katolikus templom mellett legfontosabb fórumán – szorongva várta a „szegény munkásemberek ünnepét”. És aztán mindenki ott énekelt a kocsma előtt, a májusfa körül is. Ez megint csak értelmezhető az ideológiailag feddhetetlenként bemutatott egész vajdasági magyar közösség utólagos legitimálásaként is, de ha jobban megnézzük, a leírásban jótékony homály fedi, hogy az új ideológia melletti demonstrálás szándéka vagy inkább a közösségi élmény vonzotta oda az embereket. Jellemző, hogy a május elsejei ünnepről azon kívül, hogy „szép”, semmit nem tudunk meg. Sehol nincs megadva a májusfaállítás eszmei tartalma, ráadásul a szokás – mint az a regényből is kiderül – jóval korábbi,<sup>25</sup> a kommunisták csupán – nincs kifejtve, miért – egyszer csak elkezdtek a magukénak érezni. Azt sem tudjuk meg, hogy milyen okkal/ürüggyel hívták meg az alkalomra az embereket, ami miatt olyan feszülten várták, hogy előtte egész Jankófalva a Szenci-kocsomában szorongott. Nem tudjuk meg azt sem, hogy milyen szónoklatok hangzottak el a májusfa alatt, ha volt ilyesmi; és azt sem, hogy mit énekelték ott az emberek, pedig arról olvasunk, hogy énekelték. Míg a Gion által leírt egyházi ünnepekről rendszerint a művekből is megismerjük,

hogy mi van mögöttük, a május elsejének csak a legszükségesebb kerete jelenik meg. Hogy milyen tartalmat tulajdonítottak neki, ami miatt például a „hereméheknek” nevezett uralkodó osztály fenyegetésnek érezhette, arról sem esik szó. Viszont hagyománnyá vált, hiszen a történetnek az a vége, hogy „a jankófalviak a következő évben is májusfát állítottak a Szenci-kocsmá elé”,<sup>26</sup> ami nyilván szintén jó pontot jelentett a helyi magyarság hetvenes évekbeli megítélése szempontjából.

Ravasz megoldás az is, ahogyan bele van ágyazva a május elsejei epizódba a *Rózsaméz*ben szereplő egyetlen olyan eset, amikor magyarok vernek meg egy szerbet. A munkás- és parasztemberek előtt folyton nemes őseivel és állítólagos cári rokonságával kérkedő Jakšić Savát<sup>27</sup> viszont nem szerb volta miatt zavarják el a kocsmából, hanem azért, mert undok kérkedő, és mert népnúzó földesúr. Emiatt az ideológiai felmentés készen lenne az elkövető magyarok számára. Meglepő módon viszont arról értesülünk, hogy a későbbi verést nem ezért kapja a földbirtokos, hanem mert korábban feljelentette a betyáros Török Ádámot a csendőrségen. Az, hogy magyar fiatalok szerb gazdán személyes, sőt közösségi indítékból bosszút állnak, már nem lenne védhető ideológiailag. Viszont az eseten egy magyar kommunista, Bata János teátrálisan fölháborodik (figyelem: magyar védi a szerbet! – újabb piros pont!), szerinte ugyanis Török Ádám nem Robin Hood, azaz a (magyar) közösség igazságérzetének megtestesítője, hanem „rablógyilkos gazember”, „akit már régen fel kellett volna akasztani”, így nem méltó arra, hogy mások kiálljanak érte. „Ez a szegény munkásemberek ünnepe, és ti elrontottátok. *Most majd a csendőrök azt mondják, hogy magyarkodó, sovíniszta gyülekezetet tartottunk, és megvertünk egy szerb gazdát.* Így bemocskolni ezt a szép ünnepet... Szégyenkezhetünk a szerb elvtársak előtt is”<sup>28</sup> [kiem.: K. Á. I.] – mondja még Bata János, reflexszerűen utalva arra, hogy csakis azért hozhatják fel valakivel szemben a „magyarkodás” vádját, hogy a kommunistát büntethessék benne. Miután a suhancok a fenti „beszólásáért” Bata Jánost is megverték, a hatóságok valóban a legsötétebb forgatókönyvet követték. Álságos módon „letartóztatták Bata Jánost és Adamkó Mátyást. Azzal vádolták őket, hogy zavargásokat szítottak, és nacionalista felbuzdulásból véresre verték Sava Jakšićot.”<sup>29</sup> A történet közepe merész, a keretezés és a sok csavar (kérkedő földbirtokos – magyar kommunista mártírok) viszont védhetővé teszi az egészet. Ugyanakkor a regényben nemcsak Jakšić Sava, hanem még a szerb közigazgatás is kap egy pofont azzal, hogy ebben a helyzetben is be van mutatva nyilvánvaló hamissága.

A munkásmozgalmi témák terjedős leírása kiáltóvá teszi a korszakban létezett, de a *Rózsaméz*ben meg nem írt nemzeti-társadalmi problémák, illetve az ezekhez köthető események hiányát. A magyar földbirtokosokat kismizmiző, birtokaik felosztásakor a népes magyar napszámos rétegnek nemhogy földet nem juttató,<sup>30</sup> de azt még a munkaalkalomtól is megfosztó,<sup>31</sup> így nyomorba döntő és kivándorlásra kényszerítő<sup>32</sup> jugoszláv földreformról például nincs egy szó sem a regényben. A magyaroknak 1922 elejéig tartó állampolgári jogfosztottságáról,<sup>33</sup> politikai érdekképviseletük ellehetetlenítéséről,<sup>34</sup> sőt – a kommunista mozgolódásokat kivéve – semmiféle politikai reményeiről vagy tervezetéseiről sem olvasunk. Az ideologikus szál terjedelmét látva pedig egyrészt azt érezzük, hogy mennyire meg lehetett kötve az író keze, ha ezeket viszont ilyen alaposan volt kénytelen beleírni a regénybe; másrészt a korábbiakhoz képesti színvonalasítást érzékelve biztosak lehetünk benne, hogy Gion nem kedvvel dolgozott, hanem csak a kötelező penzumát róttá le...

A regény főszereplője, Gallai István nem ideológiai program szerint megrajzolt karakter, de példaképpé emelt magyarként ő sem maradhat ki a májusfaállításból és a sztrájkszervezésből. Az ő társutas autonómiája abban mutatkozik meg, hogy bár segít felállítani a májusfát (amit majd a felesége, Rézi lelkesen díszít fel), nem annyira az ideológiai tartalom, mint az ünnep és a vele járó vidámság kedvéért teszi ezt. Gallai István ugyan a sztrájkszervezésben is kulcsszerepet visz, mégsem enged, hogy ez a politikai aktivitás olyan mértékben eluralkodjon a magánéletén, mint például Krebs Péternek. Végző soron még az is fontosabb számára a sztrájk szervezésénél, hogy vasárnap délután szokása szerint nyugodtan zenélhessen a környékbeli gyerekeknek.<sup>35</sup> Kommunista sógora nem is érti Gallai alapvetően közéletietlen hozzáállását, ezért teszi fel neki a kérdést, hogy mit akar tulajdonképpen, amire Gallai Istvántól az a regénytől teljesen elütő stílusú, ezért – nem is Gallaitól, hanem az írótól – őszintétlenül érzett válasz érkezik: „Sztrájkra izgatni.” Ugyanitt Gallai István szájából a sokkal hitelesebb, mert sokkal inkább hozzá illő „Sokáig akarok élni” kívánság is elhangzik, amit újból a diszszonáns, üresen kongó „De kívánom, hogy ti megváltoztassátok a világot” mondat követ. Biztos, hogy a tetralógia leggyengébb része ez a párbeszéd, különösen az idézett két felelet. A regény(sorozat) egészét tekintve hasonló minőségromlást tapasztalunk a szenttamási proletariátus munkásmozgalmi

előtörténetének és május elsejének leírását olvasva is. A szériából csak a sztrájszervezés történetét érezzük sikerültebbnek, de arról is lerí, hogy szakmányban, hogy „muszájból” készült. Gallai – a történet szerint – ekkoriban még önként állt a kommunisták mellé. Arra, hogy később kénytelen lett agitálni „ezeknek a patkányoknak [...], ha élni akarunk”,<sup>36</sup> majd csak a rendszerváltozás után megírt, a negyvenes évek második feléről szóló regényben kerülhetett sor.

Úgy tűnik, nemcsak a magyar közösségnek, hanem a művészetnek is szüksége volt a legitimálásra a regény megírásának korában. Bár Gion főhősével, Gallai Istvánnal is megfuttatja az elvárt ideologikus köröket, közben megvédeti életmódja és művészete igazát a harcos kommunista Krebs Péterrel vívott szópárbajaiban. Bár íróként lenyelte és az olvasókkal is lenyelette a békát (értsd: megírta és elolvastatta regénye ideologikus szálát), példakép-nagyapja szájába adva azt is leírta, amit csakugyan fontosnak tartott az étellel és a művészettel kapcsolatban. Hiába mondja ugyanis Krebs Péter Gallainak, hogy „Együtt fogjuk elvenni a rózsamézet, és mindenkinek egyformán osztunk belőle. Ez az egyetlen lehetséges mód, a citeráddal, a papírszalagokkal meg a meséiddel sem mire sem mész”<sup>37</sup> – azt érezzük, hogy nem neki van igaza, hanem Gallainak. Hiszen a népboldogító ideológiák és az azokat megvalósítani igyekvő rendszerek jönnek-mennek, de ami valóban marandó, azok nem az osztályharcos erőszakkal megszerezhető földi javak, hanem azok, amelyeket Gallai István tart sokra: az emberség és a művészet tárgyai. Hiába mondja ugyanis Krebs Péter harcos osztályöntudattal Gallai Istvánnak, hogy „citerázol váryjánosoknak, törökádámoknak, szencibálintoknak, johanschankoknak is. Legalább megválogathatnád, hogy milyen embereknek citerázol”,<sup>38</sup> mert az osztályokba skatulyázó kommunista elgondolással szemben Gallai Istvánnak a művészet humánusabban egyenlősítő voltáról szóló válaszát érezzük igazabbnak. Hiszen a művészet is abba a körbe tarozik, amitől ember az ember; ahogy Gallai ki is mondja: „Amikor a citeraszót hallgatják, valamennyien egyforma emberek.”<sup>39</sup> A művészet, aminek befogadására csak az ember képes, illetve aminek élvezete minden embert megillet, az teszi igazából emberré az embert. Így Gallai István azért is példaképe lehetett író unokájának, mert személyválogatás nélkül mindenkinek, még a latroknak is játszott, tehát igazi művész volt.

A helyi magyarság mellett ugyanakkor – végül – a művészet is nyert politikai legitimációt is a regényben, hiszen az „álmodozó” Gallai István lett az, aki amellet, hogy nem engedett azokból a dolgokból, amelyeket Krebs Péter haszontalanságnak bélyegzett, ravasz beszédével megadta azt a szikrát, amelytől fellobbant a sztrájk tüze az egész környéken. Amikor a sztrájk alatt sikerült az egyik „hereméhtől” valódi rózsamézet lopnia, utána „apró gyerekek járultak áhítattal Gallai István elé, kítatták a szájukat, mint szentáldozáskor. Gallai István mindegyiknek adott egy kanál rózsamézet.”<sup>40</sup> Ez az esemény a Gion által leírt munkásmozgalmi üdvtörténet tetőpontja lehetne (állítólag annak is tartották némelyek<sup>41</sup>), hiszen sikerült elvenni a népnúzódtól a regény címében is szereplő, minden jót: egészséget, életerőt, fiatalságot stb. jelképező rózsamézet, és szétoztani a nép között. Ráadásul mindez szimbolikus időpontban, a sztrájk alatt történt. Ugyanakkor többszörösen is megbicsaklik a történet, hiszen a rózsaméz csodálatos hatásáról szóló mesét Gallai István találta ki, és csak a gyerekek hitték el. Másrészt a nagyon is vallásos hasonlat, az „áhítattal [...] mint szentáldozáskor” ide való „betolakodása” arra mutat, hogy a tökéletes materializmus az ember lelkének magasabb szükségletei miatt soha és sehol nem képes teljesen érvényre jutni. Hitre is szüksége van az embernek a boldogsághoz, illetve főként arra van szüksége: még ahhoz is, hogy az életben megszerezhető materiális javak teljességét jelképező rózsaméz kifejttesse állítólag áldásos fiziológiai hatásait: „Erőt ad – mondogatta Gallai István. – Sohasem fárad ki az, aki a rózsamézből eszik. [...] Kétkedve vigyorgó kamaszok is sorba álltak, kerekre nyitották a szájukat, lenyalták a kanálról a rózsamézet. – Most már sohasem fáradunk el – heccelődtek idétlenül. – És nem fázunk a legnagyobb hidegben sem. [...] Később valaki közülük ingujjra vetkőzött. Aztán valamennyien ingujjra vetkőztek, volt, aki az ingét is lehúzta magáról. Borús, hideg tavaszi nap volt, de az ingujjra vetkőzött, félmeztelen kamaszok nem fáztak. Mindenkinek bizonygatták, hogy nem fáznak.”<sup>42</sup> Ráadásul afőlött is nehéz szemet hunyni, hogy ahhoz a bizonyos rózsaméhez Gallai István mégiscsak lopással jutott. Tehát a történet számos önellentmondásba keveredik, és végső soron az derül ki belőle, hogy a legnemesebb eszméket nem lehet lehúzni a földre. Ahogy a mennyiség nem fordul minőségbe, úgy a lelkiek és szellemiek nem válthatók anyagiakra; főleg nem helyettesíthetők az előbbieket az utóbbiakkal.

Gallai István nemcsak a magyarok és a németek, avagy a „szencibálintok” és a „johanschankok” kedves dalait játszotta, például a *Lili Marleent*, hanem ha úgy hozta a sors, a szerbekét is. Sőt, még

azokét is, akik éppen gyilkolni készültek. Amikor az *Ez a nap a miénk*-ben 1944-ben érte jöttek a pribékek, hogy a vesztőhelyre vigyék, kérésükre emblematisz nótát játszott: „– Azok, akik a listánkra kerültek, már nem sokáig pusztítják a drága kenyeret. – Én rajta vagyok a listán? – Rajta bizony. [...] – Az emberek azt mesélik, hogy ügyesen játszol a citerán. A német fasisztáknak a Lily Marlent is eljátszotad. – Mindenféle embereknek játszottam már. – Ismered azt a gyönyörű szerb dalt, hogy »Tamo daleko«? [...] Zoran Barbulov megveregette a vállamat. – Tényleg ügyesen játszol. Kár, hogy már nem sokáig.”<sup>43</sup> Ekkor, azaz az 1997-ben megjelent regényben játszik tehát Gallai István a szó legszorosabb értelmében *latroknak*, hiszen azoknak citerázik, akik őt magát is el akarják pusztítani. Ebben az 1997-es regényben, illetve ebben a kulcsfontosságú epizódban nyeri el legkonkrétább értelmét az egész tetralógia címe. Ebből sejthető, hogy Gion már 1976-ban, amikor a *Rózsaméz*zel közös kötetben jelentette meg a *Virágos Katonát*, és a *Latroknak is játszott* címet adta (az akkor még csak) dilógiának, már tervezte a folytatást, és talán már akkor kulcsszerepet szánt az 1944-es epizódnak, jóllehet nem tudhatta, hogyan fogja megjelentethetően megírni. A *Rózsaméz* cselekménye ugyanis a rendszerváltás előtt 1941 húsvétjával, a rövid ideig tartó magyar uralom visszatérével jó két évtizedre megszakadt.

A rendszerváltás előtt Gion főként ifjúsági regénynek álcázott allegóriákban: a szimbólumok nyelvén írta meg az 1941-től 1944-ig tartó magyar uralmat és az 1944-es vérengzéseket,<sup>44</sup> illetve a kisebbségi sorsba kerülés második felvonását a második világháború végén.<sup>45</sup> Ha Gion már 1990 előtt továbbírta volna történelmi regénysorozatát, a folytatásban is a magyarságot legitimáló közlésmódot követte volna, legalábbis erre engedett következtetni még egy 1988-as nyilatkozatában is: „most következik talán a legfontosabb, a második világháború éveinek és az utána közvetlenül következő időszaknak a bemutatása. Arról kell ebben beszélnem, hogy [...] alakul-e például magyar partizánosztagnak, amely majd *igazolja a helyi magyarság ittlétét* [kiem.: K. Á. I.] és bekapcsolódását a háború utáni ország, a szocialista Jugoszlávia életébe...”<sup>46</sup> – Ám erre nem került sor, a rendszerváltás után született írásaiban pedig Gion már a cenzúra bilincseitől szabadon írhatott. Krebs Péter haláláról például így tudósít egy elvtársa az *Ez a nap a miénk* című regényben: „Budapest ostromát túléltek, ujjongva fogadtuk a Vörös Hadsereg katonáit, pártkönyvecskéinket mutogattuk nekik. A nagy zűrzavarban azonban a szovjet elvtársak nem értették a szavainkat. Marhavagonba tuszkoltak és vonattal vittek bennünket valahová. Napokig utaztunk és sokat vesztegeltünk a nyílt pályákon. Nem tudtuk, hogy merre járunk. Péter rosszul lett, vért hányt. A temesvári vasútállomáson halt meg. Mások is meghaltak. [...] Nagyon szerettem az öccsét, jó elvtárs volt, és végzetes tévedés áldozata lett. Osztozom az Ön fájdalomában. Istenem, hogy mi mekkora barmok vagyunk!”<sup>47</sup>

## JEGYZETEK

<sup>1</sup> GEROLD László, *Utószó* = GION Nándor, *Műfogsor az égből*, Noran Libro, Budapest, 2011, 705.

<sup>2</sup> Vö. KURCZ Ádám István, *A németek szerepe Gion Nándor rendszerváltás előtti prózájában*, Kortárs, 2015/3.

<sup>3</sup> GION Nándor, *Virágos Katona* [1973.] = GION, *Latroknak is játszott*, Noran, Budapest, 2007, 175.

<sup>4</sup> GION Nándor, *Rózsaméz* [1976.] = GION, *Latroknak...*, i. m., 262.; illetve: GION, *Virágos Katona*, i. m., 175.

<sup>5</sup> GION, *Rózsaméz*, i. m., 382–383.

<sup>6</sup> Vö. KEK Zsigmond, *Megemlékezés*, Híd, 1945/1, 68–70.

<sup>7</sup> Ahogy az apja, Stefan Krebs mondja róla: „meg akarja váltani a világot”. GION, *Rózsaméz*, i. m., 447.

<sup>8</sup> „Péter sztrájkban vett részt, sőt szervezte is a sztrájkot az egyik újvidéki nyomdában, és természetesen kirúgták a munkahelyéről.” *Uo.*, 371.; illetve: *Uo.*, 373.

<sup>9</sup> *Uo.*, 382–383.

<sup>10</sup> *Uo.*, 433–434.

<sup>11</sup> *Uo.*

<sup>12</sup> GION Nándor, *Keresztapámról és hitvallásaimról* [1996.] = G. N., *Véres patkányirtás idomított görényekkel*, Noran Libro, Budapest, 2012, 11.

<sup>13</sup> GION, *Rózsaméz*, i. m., 434.

<sup>14</sup> *Uo.*, 435.

<sup>15</sup> GION Nándor, *Ez a nap a miénk* [1996–1997.] = GION, *Latroknak...*, i. m., 471.

<sup>16</sup> GION, *Rózsaméz*, i. m., 294–295.

<sup>17</sup> GION, *Ez a nap a miénk*, i. m., 550.

<sup>18</sup> Krebs Péter többszöri megverése korai halálához vezet majd. Bata János orrának felszakítása csak áttételesen függ össze kommunista meggyőződésével, de a Kudlik Rezső által feljelentett magyar és szerb kommunisták 3 napig voltak étlen-szomjan a csendőrség pincéjében. Vö. GION, *Rózsaméz*, i. m., 427.

- <sup>19</sup> *Uo.*, 362.
- <sup>20</sup> GION, *Ez a nap a miénk, i. m.*, 591.
- <sup>21</sup> Vö. GEROLD László, *Gion Nándor*, Pozsony, Kalligram, 2009, 55–61; HORVÁTH Futó Hargita, *Lokális kontextus, elbeszélői szerepkörök és a szövegek átjárhatósága Gion Nándor opusában*, Újvidék, Bölcsészettudományi Kar, 2012, 54–62.
- <sup>22</sup> GION, *Rózsaméz, i. m.*, 425.
- <sup>23</sup> *Uo.*, 427.
- <sup>24</sup> PINTÉR József, *Szennyes diadal: Magyarirtás Szenttamáson 1944–1945-ben*, Zenta, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 2014, 532.
- <sup>25</sup> GION, *Rózsaméz, i. m.*, 373.
- <sup>26</sup> *Uo.*, 378.
- <sup>27</sup> *Uo.*, 375.
- <sup>28</sup> *Uo.*, 377.
- <sup>29</sup> *Uo.*, 378.
- <sup>30</sup> Zoran JANJETOVIĆ, *A magyar és a német kisebbség Jugoszláviában, 1918–1941 = Magyarország és a Balkán a XX. században*, szerk. A. SAJTI Enikő, Szeged, JATE Press, 2011, 30.
- <sup>31</sup> *Uo.*, ill. CSUKA János, *A délvidéki magyarság története [1941.]*, Bp., Püski, 1995, 378–384.
- <sup>32</sup> *Uo.*, 95–100.
- <sup>33</sup> DÉNAVÁRI Zoltán, *Jászi Oszkár és Dettre János politikai programadása a Bácsmezei Naplóban = Magyarország és a Balkán...*, *i. m.*, 48.
- <sup>34</sup> Vö. pl. CSUKA János, *A délvidéki magyarság története, i. m.*, 107.
- <sup>35</sup> GION, *Rózsaméz, i. m.*, 393.
- <sup>36</sup> GION, *Ez a nap a miénk, i. m.*, 696.
- <sup>37</sup> GION, *Rózsaméz, i. m.*, 397.
- <sup>38</sup> *Uo.*, 397. – Később majd még „schwarzjenőkről” is olvasunk (*Uo.*, 403.). Jellemzőnek tartom, hogy véletlenül sincs az emblematikus népnyzókat felsoroló listán szerb név!
- <sup>39</sup> *Uo.*, 397.
- <sup>40</sup> *Uo.*, 418.
- <sup>41</sup> Vö. *Gion Nándor rádiós és színházi éveit: Beszélgetés Franyó Zsuzsanna színházi dramaturggal és Vajda Tibor rádiós rendezővel*, elhangzott a Szenttamási népkönyvtárban 2014. február 7-én, Németh Dezső hangfelvétele.
- <sup>42</sup> GION, *Rózsaméz, i. m.*, 418.
- <sup>43</sup> GION, *Ez a nap a miénk, i. m.*, 626–628.
- <sup>44</sup> KURCZ Ádám István, *A katonák még nem jöttek vissza. Elhallgatások és allegóriák Gion Nándor rendszerváltás előtti prózájában*, Forrás, 2015/3.
- <sup>45</sup> KURCZ Ádám István, *Sortűz egy elveszett országért. A kisebbségi lét szimbólumai Gion Nándor „ifjúsági” regényében*, Hítel, 2016/1.
- <sup>46</sup> TRIPOLSKY László, *Kisebbség, többség, emberség: Újvidéki beszélgetés Gion Nándorral [1988.] = GION, Véres...*, *i. m.*, 229. Ill.: „A Petőfi-brigádról kialakított diskurzus egyrészt azt szolgálta, hogy a délszláv népek felé igazolja a magyarok mentesítését a kitelepítéstől, és beemleljék őket az egyenrangú nemzetek és nemzetiségek szocialista és öngazgatású közösségébe. Másrészt [...] hogy alapja legyen egy új jugoszláviai magyar identitásnak.” MÉSZÁROS Zoltán, *A Petőfi-brigád, 1943. augusztus 15 – 1945. április 1. = Magyarország és a Balkán...*, *i. m.*, 222–223.
- <sup>47</sup> GION, *Ez a nap a miénk, i. m.*, 685.

